

כ"ב כ' - כ"ו

משפטים (תשכ"ח)

אלמנה ויתום
(עיין גם גליון משפטים תשי"ב)

שאלה כללית:

מה הטאחד את הפסוקים כ"ב כ' - כ"ו ומה הקשר בינם לבין הפסוקים (או הפסוק) שלפניהם?

ב. כ"ב, אם ענה תענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו

רש"י ד"ה אם ענה תענה אותו

הרי זה מקרא קצר, גזם ולא פרש עובשו. כמו (בראשית ד' ט"ו) "לכן כל הורג קין" גזם ולא פרש עבשו, אף כאן: "אם ענה תענה אותו" לשון גזם, כלומר: סופך ליטול את שלך. למה? "כי אם צעוק יצעק אלי וגו'" - אשמענו ואנקמנו.

רמב"ן ד"ה אם ענה תענה אותו:

(מביא דברי רש"י כדלעיל) ואיבנו נכון. וגם הער שהביא לא העיד כך.

אבל יתכן, שיהיה "כי" במקום הזה כמו "אם", שהוא אחד משמושין שלו (כך בכ"י, בספרים שלנו: ממשמשין שלו*). אמר: אם יצעק אלי, שמע אשמע צעקתו והכפל לנחוז הענין וחזוקו, כדרך (סמות י"ד י"א) "המבלי אין קברים במצרים"; (במדבר י"ב ב') "הרק אך במשה";

והנכון בעיני, כי יאמר: רק אם צעוק יצעק אלי בלבד, מיד אשמע צעקתו, איבנו צריך לדבר אחר כלל, כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך; והטעם: כי אתה לוחץ אותו, מפני שאין לו מושיע מידך, והנה הוא נעזר יותר מכל אדם, כי שאר האנשים יטרחו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם, ואולי לא יועילו והצל לא יצילו, וזה בצעקתו בלבד נושע בה', וינקום ממך, כי נוקם ה' ובעל חימה (המליצה מנחום א' ב'). ויבוא כענין זה בכתובים רבים, כגון מה שאמר (משלי כ"ב ג') "אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער, כי ה' יריב ריבם...". ואמר: אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין לו עוזרים ואל תדכא העני אשר בשעריך, כי ה' יריב בעבורם. וכן אמר (משלי כ"ג י') "ובשדה יתומים אל תבוא, כי גואלם חזק... ה' צבאות שמו", שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם. אף כאן אמר, כי בצעקתו בלבד יושיע.

וכמוהו (ישעיה נ"ה י' - י"א) "כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב, כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל, כן יהיה דברי אשר יבא מפי, לא ישוב אלי ריקם, כי אם עשה את אשר חפצתי", בשניהם יאמר, שלא יעשו דבר אחד, כי אם שירוה את הארץ מיד, וכן כי אם שיעשה מה שחפצתי, והנה הוא כטעם "אלא", וכן (במדבר י' ל') "כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך".

* בחמשים חורב שוקן נפלה טעות דפוס
גסה וכתוב: "שהוא אחד ממשמשין שלא
אמר... וצ"ל "ממשמשין שלו".

והשוה דברי רש"י: בראשית ד' ט"ו ד"ה לכן כל הורג קין: זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פרשו. לכן כל הורג קין - לשון גערה כה יעשה לו, כך וכך עובשו ולא פרש עבשו. ד"ה שבעתים יקם: איני רוצה להנקם מקין עכשו. לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתו ממנו, שיעמוד למך מבני בניו ויהרגנו. וסוף המקרא שאמר "שבעתים יוקם" והיא נקמת חבל מקין, היא למדנו שתחילת מקרא לשון גערה היא, שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו (שמואל ב' ה') "ואמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצינור" ולא פרש מה יעשה לו. אבל דבר הכתוב ברמז: כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה, על אשר אמרו העור והפיסח: לא יבואו דוד אל תוך הבית - המכה את אלה אני אעשנו ראש ושר. כאן קצר דבריו ובדברי הימים (דבה"י א' י"א-ו') פרש "יהיה לראש ולשר".

והשוה גם דברי הרמב"ן בראשית ד' כ"ד ד"ה ויאמר למך לנשיו:
אבל פרוש כל הורג קין כפשוטו: שאמר ה': לכן כל אשר יהרג את קין, שבעתים יוקם ממנו, כי אני אעניש ההורג אותו שבע על חטאתו, כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והתודותו לפני.

- 1) רש"י ורמב"ן נתקלים שניהם בקשי לשוני בפסוקנו, מה הוא?
- 2) הרמב"ן מיישב בוסף על הקשי הלשוני גם קשי עניני, מה הוא?
- 3) העתק את פסוקנו פעמים וסמנו בסמני פסוק פעם לפי רש"י ופעם לפי פרושו של הרמב"ן!
- 4) רבים מקשים על רש"י: ולמה לו לפרש שגזם ולא פרש עונשו. ושם המלים הכתובות בפסוק הבא (כ"ג) הן הענש "וחרה אפי והרגתי...".
ישב קושיתם והסבר מה הכוונה לרש"י לפרש כך?
- 5) א) מה ראה רש"י ללכת אף בבראשית בדרך זו, ולמה לא יפרש "שבעתיים יוקם" כענשו ואין צורך לומר "גזם ולא פרש" עונשו?
ב) למה לא קיבל הרמב"ן את דעת רש"י גם במקומנו, גם במקום "העד שתעיד"?
- 6) א) מה ההבדל בין פירושו הרמב"ן הראשון "אבל יתכן" ובין פרושו השני "והנכון בעיניי"?
ב) מה משמעות הצעקה לדעת הרמב"ן?
- 7) לשם מה מביא הרמב"ן בפרושו הראשון את הפסוקים מתוך שם' י"ד, ובמדבר י"ב, ובפרושו השני את משלי כ"ב כ"ב, ומשלי כ"ג י', מה רצה להוכיח בעזרתם?
- 8) א) במה שונה פרושו של הרמב"ן למשלי כ"ב כ"ב מן הפרוש הרגיל?
ב) נראה ברור שהרמב"ן צטט את משלי כ"ג י' מן הזכרון ולא מן הספר, מה ראיה לדבר?
- 9) מה רצה הרמב"ן להוכיח ע"י הפסוק מישעיה ב"ה?
- 10) היכול היה הרמב"ן להביא במקומו גם סעד מן התורה את בראשית י"ח ס"ו "ויאמר לא כי צחקת" (רש"י: לא כדברך הוא אלא צחקת...)?

ג. אם ענה תענה אותו כי אם צעק יצעק אלי...
ראב"ע: ואמר "צעק יצעק" על היתום וכן דין האלמנה, רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה.

- 1) מה הקשי בפסוקנו שאותו רצה ליישב?
- 2) יש סוברים שפסוק ישע' א' י"ג סותר דעתו. כיצד?

ד. אם ענה תיענה אותו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע

קאסוטו בפרושו לשמות ע' 203:
המלה "אם" שבתחילת פס' כ"ב משמשת כאן כשמושה בלשון השבועה: רצה תבוא עליך אם ענה תענה אותו, כלומר את כל מי ששייך לסוגים מסויימים שנזכרו במפורש למעלה.

הזהר מלענותו, יען "כי אם צעק יצעק אלי" המעונה, "שמע אשמע צעקתו", כפי ששמעתי את צעקתכם כאשר עינינו אתכם המצרים. (שם' ג' ז').

האם מסכים קאסוטו עם פרושו של רש"י או של הרמב"ן לפסוקנו או קרוב הוא לאחד מהם, או בחר לו דרך אחרת לגברי?

ה. כ"ג: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים.

רש"י: ממשמע שנאמר "והרגתי אתכם" איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים! אלא חרי זו קללה אחרת, שיהיו הנשים צרות כאלמנות חיות, שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא, והבנים יהיו יתומים, שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם, לפי שאין יודעים אם מתו, אם נשברו.

- 1) החוכל ליישב את קושיתו של רש"י בדרך אחרת-כדרך שפרשו משטנים?
- 2) השוה דברי רש"י כאן לדבריו שם' א' י"ז ד"ה ותחיינה את הילדים? (וע' עלון ההדרכה).

מהו המשותף לדרכו (שהיא דרך חז"ל) בישוב הקשי בשני המקומות?

הערה: מחוסר מקום לא יכולנו להביא הפעם את השאלות בטעמי המקרא. הן תצורפנה לגליון תרומה